

İşletme Araştırmaları Dergisi
Journal of Business Research-Turk
10/3 (2018) 655-669

Journal Of
Business Research
Turk
www.isarder.org

Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimleri: Üçgen, Elmas ve Diğerleri

Paradigm Shifts in Causes of Fraudulent Actions: Triangle, Diamond and The Others

Pınar OKAN GÖKTEN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ankara, Türkiye

orcid.org/0000-0003-2037-0087

pinar.okan@hotmail.com

Özet

Hileli eylemlere neden olan unsurların tanımlanması sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir ve kapsayıcı bir entelektüel birikime sahiptir. Muhasebe literatüründe hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin öncü paradigmanın hile üçgeni teorisi olduğunu söylemek mümkündür. Değişen iş dünyası ve yaşam tarzı nedeniyle, 1950 yılından günümüze, takip eden yıllarda çok sayıda farklı görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan bir kısmı paradigma kaymasına neden olsa da, tam anlamıyla bir dönüşümden söz etmek mümkün değildir. Bu çalışmada, hile üçgeni teorisi ve takip eden modeller karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin odağın çalışanlardan yöneticilere kaydığı ve araştırmacıların davranışsal özellikler üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, hile elması modelinin hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin paradigma kayması yaratan yaklaşım olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hileli Eylem, Denetim, İç Kontrol

Abstract

Identifying the factors cause fraudulent actions is an intensely debated issue and it has an extensive intellectual pedigree. It is fair to say that fraud triangle theory is the primary paradigm on causes of fraudulent actions in the accounting literature. Due to the changing business world and lifestyle, in the following years, from 1950 to the present, many different views emerged. Although some of these have caused paradigm shifts, we cannot talk about conversion. In this study fraud triangle theory and following models are comparatively examined and it is concluded that the focus on the causes of fraudulent actions has shifted from employees to executives and researchers are more concentrated on behavioural characteristics. In addition, fraud diamond model is considered to be the approach that created the paradigm shift for the causes of fraudulent actions.

Keywords: Fraudulent Action, Audit, Internal Control

Giriş

Yakın geçmişten günümüze hileli eylemlerin neden olduğu maliyetlerin ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerin büyüklüğü giderek artmaktadır. 1998 Waste Management Skandalı, 2001 Enron Skandalı, 2002 WorldCom ve Tyco Skandalları, 2003 Healthsouth ve Freddie Mac Skandalları, 2005 American Insurance Group Skandalı, 2008 Lehman Brothers ve Bernie Madoff Skandalları, 2009 Saytam Skandalı (Corporate Accounting Scandals, 2018) yakın geçmişte karşılaştığımız büyük ölçekli hileli eylemlerin bazılarıdır. Ayrıca FIFA, Olympus, GlaxoSmithKline, Siemens, HealthSouth gibi birçok uluslararası organizasyonda ve işletmede hileli işlemlerin gerçekleştiği görülmektedir. Hileli eylemlerin büyüklüğünde yaşanan artışlar, denetim ve iç kontrol kavramlarının önemini bu süreç zarfında giderek artırmıştır.

Her yanlış durumun nedeni hile olmayabilir. Bu nedenle hata ve hile kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir. Hata farkında olmadan ve istemeyerek yapılan bir eylemdir. Hile ise bir eylemin sonuçlarının bilerek ve isteyerek bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Diğer bir ifadeyle hilede kasıt söz konusudur. İşletme çalışanın tahsil edilen bir alacağı kayıtlara girmeyi unutmaması hata yapıldığının bir göstergesi iken; söz konusu alacak tahsilinin bilinçli bir şekilde kayıtlara alınmayarak çalışan tarafından zimmete geçirilmesi hileye örnek teşkil etmektedir. Nitekim BDS 240-Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları Standardı 2. Maddesinde '*Finansal tablolardaki yanlışlıklar, hata veya hileden kaynaklanabilir. Hata ile hileyi birbirinden ayıran unsur, finansal tablolarda yanlışlığa sebep olan eylemin kasıtlı olarak yapılıp yapılmadığıdır*' ifadesi yer almaktadır.

Muhasebe hataları matematiksel hatalar, kayıt ve nakil hataları, unutmama ve tekrardan kaydetme şeklindeki hatalar ve değerlendirme hataları olarak sıralanabilir (Kaval, 2005). Muhasebe hilelerini ise altı başlık altında toplamak mümkündür; kasti hatalar, kayıt dışı işlemler, zamanında yapılmayan kayıtlar, doğru hesapların kullanılmaması, belge sahtekarlığı ve bilançonun maskelenmesi (Bayraklı ve diğerleri, 2012).

Hem işletmeler hem de toplum nezdinde kolaylıkla bertaraf edilemeyecek sorunlara yol açan hilelerin henüz ortaya çıkmadan önlenmesi gerekir. Çünkü hileli eylemin gerçekleşmesi durumunda katlanılacak maliyet, hileli eylemin önlenmesi için katlanılacak maliyetin çok daha üzerindedir. Dünyanın en büyük ve önemli hileyle mücadele kuruluşu olan ACFE¹-Lisanslı Müfettişler Birliği tarafından yayınlanan 2018 yılı mesleki hile ve suiistimal raporunda (ACFE, 2018), 125 ülkede² toplam 2.690 adet gerçekleşmiş mesleki hile eylemi ele alınmıştır. Bu eylemlerin dahil olduğu organizasyonlar arasında küçük ve orta ölçekli işletmeler olduğu gibi binlerce çalışanı olan büyük işletmeler de bulunmaktadır. Söz konusu rapor, işletmelerin yıllık gelirlerinin ortalama %5'lik kısmını hileden dolayı kaybettiklerini ortaya koymaktadır. Bu oran ise yaklaşık olarak 4 trilyon Amerikan Doları'na denk gelmektedir.

Hileli eylemlerin gerçekleşmesi sonucunda oluşan büyük maliyetler, araştırmacıların ve uygulayıcıların hilenin ortaya çıkmasının önlenmesi hususuna odaklanması sonucunu doğurmuştur (Wilhelm, 2004; Krummeck, 2000; Coderre, 2009; Adams, 2010; Capelli ve diğerleri, 2012). Literatürdeki çalışmalara, standartlara, ilkesel

¹ Association of Certified Fraud Examiners, www.acfe.com

² Ülkelerin buldukları bölgeler: Kuzey Amerika, Sahra Altı Afrika, Asya-Pasifik, Batı Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Güney Asya, Doğu Avrupa, Batı Asya.

kararlara, ders içeriklerine veya uygulama kılavuzlarına bakıldığında etik kavramının hiç olmadığı kadar ön plana çıktığı görülmektedir. Çünkü etik kavramının anlaşılması, içselleştirilmesi ve bireysel davranışlarında kilit rol oynaması hilenin ortaya çıkmasının önlenmesinde büyük önem taşımaktadır.

Hilenin önüne geçilmesi için hileyi yaratan faktörlerin neler olduğunun tespiti, bu faktörlerin tanımlanması ve hileye uygun zemin yaratan faktörlerin mevcudiyetinin engellenmesi gerekir. Bu sayede etik davranışla beraber hileyi yaratan faktörlerin ortadan kaldırılması ya da etkilerinin azaltılması hilenin önlenmesi adına gerçekleştirilen çabaların yaratacağı faydayı maksimize edecektir. Ne var ki bu yaklaşımın kuramsal olarak tanımlanması, diğer bir ifadeyle çerçevesinin çizilerek paradigmasının oluşturulması kolay değildir. Çünkü nedenleri itibariyle hile çok yönlüdür ve eyleme geçildiğinde ise içinden çıkılamayacak şekilde karmaşık olabilmektedir. Örneğin KPMG tarafından 2016 yılında yapılan bir çalışmada hileli eylemlerde bulunanların özellikleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar itibariyle hileli eylemlerde bulunanların %79'u erkek, %17'si kadındır. %1'i 18-25 yaş arasında, %14'ü 26-35 yaş arasında, %37'si 36-45 yaş arasında, %31'i 46-55 yaş arasında ve %8'i 55 yaş üstündedir. %2'si 1 yıldan kısa süredir, %19'u 1 ile 4 yıl arasında, %14'ü 4 ile 6 yıl arasında, %38'i 6 yıldan fazla süredir çalışmaktadır. %38'i saygın kişilerden, %10'u ise düşük itibarlı kişilerden oluşmaktadır (KPMG, 2016). Görülebileceği gibi hilenin nedenlerini çalışma süresine, yaşa veya cinsiyet farklılığına dayandırmak dahi mümkündür. Dolayısıyla literatürde hileli eylem olasılığını artıran faktörlerin etkilerine yönelik çok sayıda araştırma, analiz ve istatistiğe ulaşılabilir. Buna karşın temel olan kuramsal bir yaklaşım tesis etmektedir. Diğer bir ifadeyle, hilenin önlenmesi için hileli eylemi gerçekleştirilmeye uygun ortamın mevcudiyetinin engellenmesi doğrultusunda ne yapılması gerektiği ortaya konulmalıdır. Kısacası, hileyi yapmak için elverişli ortam nedir sorusuna cevap bulunması, hileli eylemleri önleyecek taktik ve stratejiler ile kontrol sistemlerinin tesis edilmesini sağlar. Nihayetinde de hilenin önlenmesine yönelik paradigmanın oluşmasına katkıda bulunur.

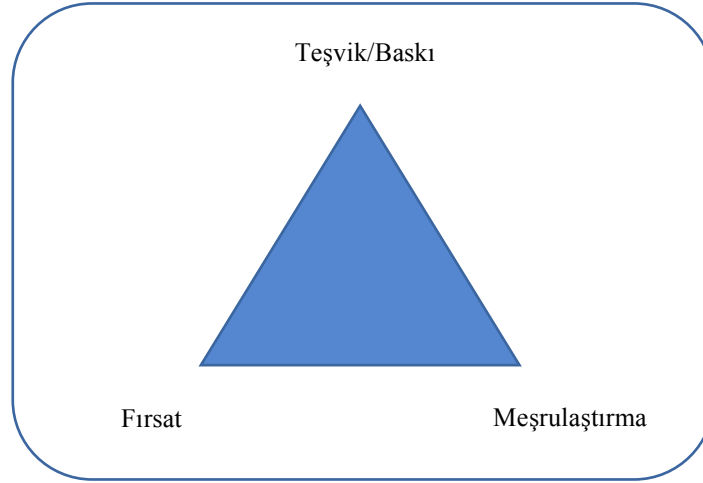
Yüksek maliyetli hilelerin önüne geçebilmek amacıyla bireyleri hileli eylemlere yönelten nedenler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çok sayıda paradigma geliştirilmiştir. Çalışmanın takip eden bölümünde hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin olarak ortaya atılmış ve paradigma değişimlerine ön ayak olmuş hile üçgeni teorisi ele alınmıştır. İkinci bölümde hile üçgeni teorisinin geliştirilmesine dayalı olarak ortaya çıkan modeller irdelenmiştir. Çalışma, üçüncü bölümde değerlendirme yapılarak tamamlanmıştır.

1. Öncü Paradigma: Hile Üçgeni Teorisi

Literatürde en fazla yer etmiş ve bağımsız denetim standartları içerisinde de yer almış olan paradigma, 1950 yılında Amerikalı sosyolog Donald Cressey tarafından geliştirilen hile üçgeni teorisidir. Cressey, bu kavramdan ilk olarak *'The Criminal Violation of Financial Trust'* başlıklı çalışmasında bahsetmektedir. Çalışmanın dayanağı, insanların tüm davranışlarının altında yatan temel bir nedenin olduğu kabulüdür. Bu bağlamda, bireylerin hileli eylemlerde bulunma nedenlerini bulmak amacıyla beş aylık bir süre içerisinde 250 suçlu ile görüşmeler yapmıştır. Elde ettiği bulgular ışığında Cressey, bireylerin hileye başvurmalarının altında yatan üç temel faktörün olduğu sonucuna varmıştır (Abdullahi ve diğerleri, 2015). Şekil 1'de

görüldüğü üzere hile üçgeni teşvik/baskı, fırsat ve meşrulaştırma şeklinde üç unsurdan oluşmaktadır.

• **Teşvik/ baskı:** Bireyleri hileli eylemlerde bulunmaları yönünde motive eden unsurlardır. Bunlar arasında kişinin finansal problemleri, içki-kumar-madde bağımlılığı, iş yeri sahibinden öç alma isteği, alınacak prim, ücret artışı, hırs, açgözlülük yer alır. Chen ve Elder (2007) çalışmalarında baskının altı kategorisi bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar yükümlülükler, kişisel problemler, kişinin iş yerindeki pozisyonunun alt üst olması, fiziksel izolasyon, işteki pozisyonunu yükseltme isteği ve işveren - çalışan ilişkisi şeklinde sıralanır. Albrecht ve diğerleri (2006) ise baskıyı dört çeşide ayırmaktadır. Bunlar; finansal baskı, kişinin ahlak bozukluğundan kaynaklı baskı, işle alakalı baskı ve diğer baskılardır. Albrecht ve diğerleri (2006) hileli davranışların %95'inin finansal baskı ya da kişinin ahlak bozukluğundan kaynaklı baskıdan hareketle oluştuğunu savunmaktadır.

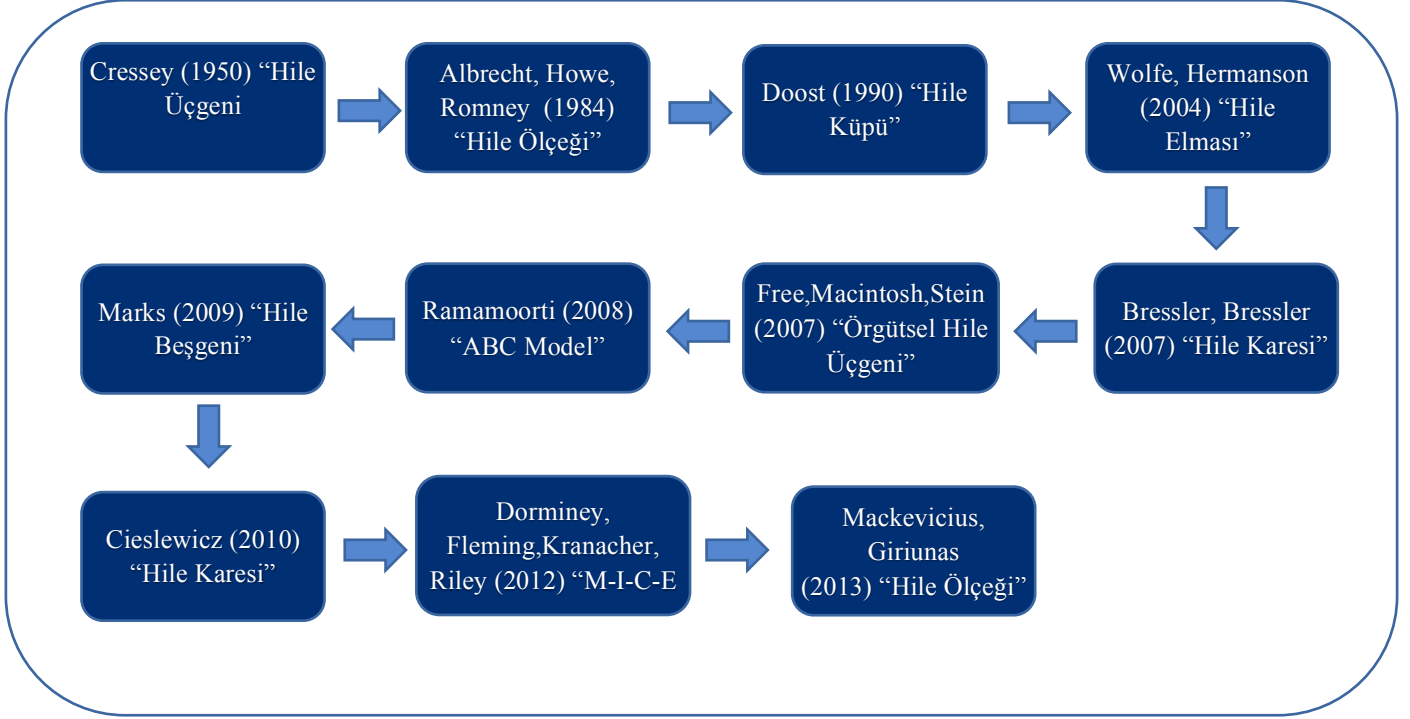
Şekil 1. Hile Üçgeni Kaynak: Wells, 2011

• **Fırsat:** Hile yapmaya uygun ortamın oluşması durumudur. Çalışanlar örgüt sisteminin zayıf taraflarını keşfederek hileli eylemlerini gerçekleştirebilecekleri ortamı yaratmış olurlar. İşletmenin iç kontrol sisteminin yeterli olmaması, disiplinli ortamının olmaması, işletme içindeki bilgi akışının şeffaf ve yeterli seviyede olmaması, yetersiz iş bölümünün olması hileli eylemlerin gerçekleşebilmesi için fırsatların yaratılmasını sağlamaktadır.

• **Meşrulaştırma:** Hileyi yapan kişinin eyleme başlamadan önce kendisini psikolojik olarak rahatlatılmak amacıyla aslında yaptığının çok da yanlış olmadığı konusunda kendini ikna etme ve söz konusu eylemi kabul edilebilir kılma faaliyetidir. Bir başka deyişle, kişi hileli eylemine çeşitli bahaneler ve mazeretler bularak yapacağını haklı göstermeye çalışmaktadır (Kranacher ve diğerleri, 2010). Hileyi gerçekleştirecek kişi elde edeceği paraya kendisinin işletme ortaklarından daha çok ihtiyacı olduğunu, işletme ortaklarının da hile ile kasalarındaki parayı arttırdıklarını, kimseye zarar vermediğini, söz konusu parayı sadece ödünç aldığını, bunu pek çok kişinin de yapabileceğini öne sürerek yapacağı eylemi meşrulaştırmaya çalışır.

2. Paradigma Değişimleri: Kronolojik Sıralama

Kişileri hileli davranışlara yönelten nedenleri kuramsal olarak çerçeveleyen hile üçgeni teorisini takiben paradigma değişimi yaratan çok sayıda model geliştirilmiştir. Şekil 2’de söz konusu modellerin kronolojik sıralamasını görmek mümkündür.

Şekil 2. Hile Modellerinin Kronolojik Sıralaması

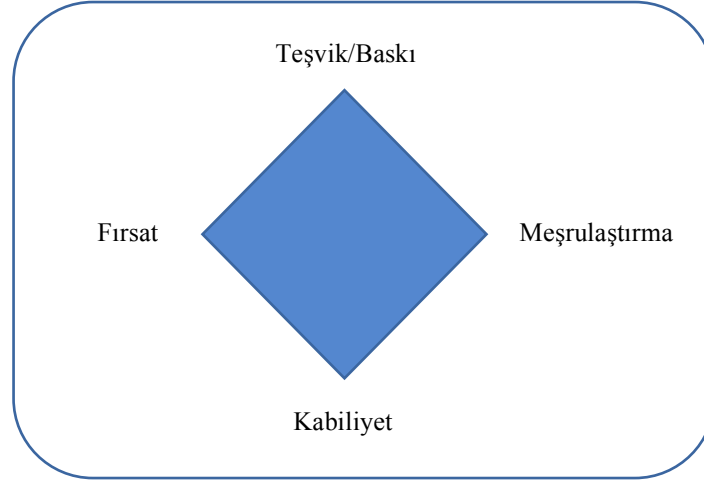
Kaynak: Vassiljev ve Alver, 2016; Free, 2015

1984-Hile Ölçeği: Albrecht, Howe ve Romney tarafından 1984 yılında geliştirilmiştir. Hile ölçeğine göre, bireylerin hileli eylemler sergilemelerinin nedenleri arasında hile üçgeninde yer alan teşvik/baskı ile fırsat unsurları bulunurken; hile üçgenindeki üçüncü unsur olan meşrulaştırmanın yerini kişisel bütünlük almaktadır (Free, 2015). Burada kişisel bütünlük ifadesinden kastedilen kişinin ahlak seviyesidir. Bir başka deyişle, bireyin hileli eylemlere yönelik yaklaşımlarıdır.

1990-Hile Küpü: 1990 yılında Doost tarafından ortaya atılan hile küpü modelinde bilgisayar suçlarına yol açan üç temel boyut ele alınmıştır. Bunlar ilişki, uzmanlık ve motivasyondur (Vassiljev ve Alver, 2016). Modelde bireyin diğer kişilerle olan ilişkileri, konusundaki uzmanlık seviyesi ve onu motive edecek bir durumun söz konusu olması boyutlarının hileli davranışlar sergilemedeki etkisi ortaya konulmaktadır.

2004-Hile Elması: Modeller arasında en fazla kabul gören teori olan hile üçgeninden sonra en bilenen model hile elmasıdır. Wolfe ve Hermanson (2004) çalışmalarında hile üçgenini oluşturan unsurlara dördüncü bir boyut ekleyerek hile elması modelini meydana getirmişlerdir. Şekil 3’te görüleceği üzere hile üçgeninde yer alan teşvik/baskı, fırsat ve meşrulaştırma kavramları hile elmasında da aynen yer

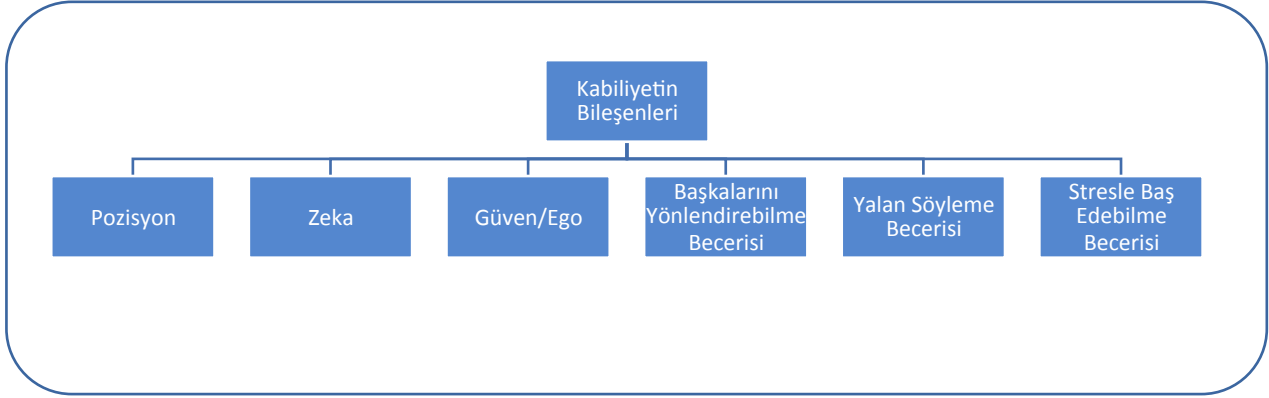
alırken; ek olarak burada kabiliyet olarak nitelendirilen dördüncü bir unsur eklenmiştir. Wolfe ve Hermanson'a (2004) göre hilenin gerçekleşebilmesi için hileli eylemde bulunma potansiyeli olan kişinin dördüncü boyut olan hile yapma becerisine, kabiliyetine ve kişisel özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Hile elması teorisine göre burada yer alan dört unsurun birden sağlanamaması durumunda hilenin gerçekleşmesini beklemek yanlış olacaktır.

Şekil 3. Hile Elması

Kaynak: Wolfe ve Hermanson, 2004

Wolfe ve Hermanson (2004) çalışmalarında; fırsatın hilenin gerçekleşebilmesi için kapıyı açtığını; teşviklerin, baskının ve meşrulaştırmanın kişiyi hileli eyleme doğru yönlendirdiğini; fakat en önemlisi kişinin açık kapının farkına vararak o kapıdan içeri doğru girebilme kabiliyetinin olması gerektiğini savunmaktadır. Wolfe ve Hermanson (2004)'a göre kabiliyetin altı bileşeni bulunmaktadır. Şekil 4'te görüleceği üzere bunlar pozisyon, zeka, güven/ego, başkalarını yönlendirme becerisi, yalan söyleme becerisi ve stresle baş edebilme becerisidir. Hileli eylemde bulunabilmek için gerekli boyutlardan birisi olan kabiliyetin sağlanabilmesi için bireyin şirketteki pozisyonunun buna uygun olması, işletmenin iç kontrol sistemindeki eksikleri fark edebilecek zekaya sahip olması, güçlü egosunun olması, kendine güveninin tam olması, başkalarını kendisinin peşinden sürükleyebilecek yönlendirme kabiliyetinin olması, etkili ve kolay bir şekilde yalan söyleyebilmesi ve son olarak da stresle baş edebilme becerisinin olması gerekmektedir.

Şekil 4. Kabiliyetin Bileşenleri Kaynak: Wolfe ve Hermanson, 2004.

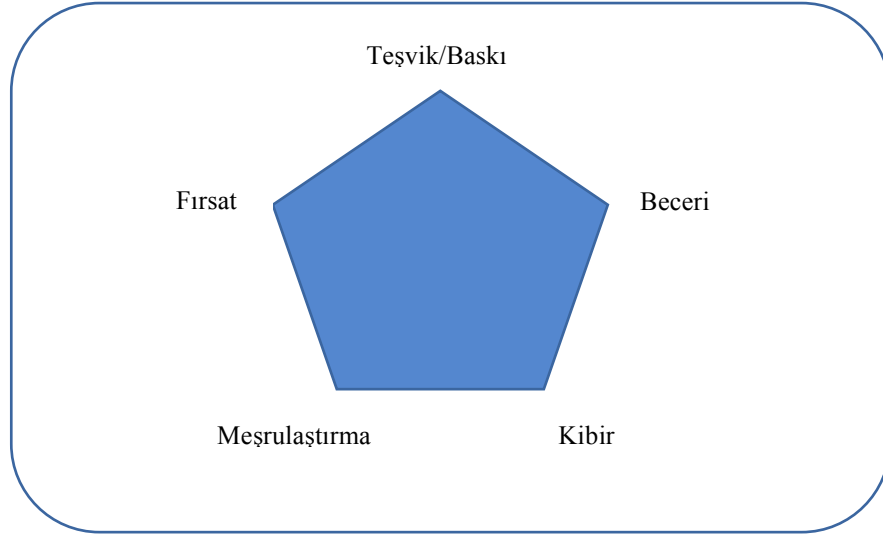
2007-Hile Karesi: Bressler ve Bressler 2007 yılında hile karesi modelini geliştirmişlerdir. Hile karesinin dört ayağı bulunmaktadır: Teşvik, fırsat, kabiliyet ve farkına varma (Mackevicius ve Giriunas, 2013). Hile elmasını oluşturan unsurlardan üç tanesi aynı iken burada hile elmasından farklı olarak meşrulaştırmanın yerini farkına varma boyutu almaktadır. Farkına varma, psikolojik olarak kişinin mevcut durumu kabullenmesi şeklinde izah edilebilir. Bu bağlamda kişinin stresle ve acıyla mücadele etme şeklidir.

2007-Örgütsel Hile Üçgeni: Free, Macintosh ve Stein ortaya attıkları örgütsel hile üçgeni yaklaşımında, üçgenin köşelerini oluşturan boyutlar liderlik, yönetim kontrolleri ve kültürdür. Liderlikten kastedilen performans hedeflerine ulaşılması için kurulan baskı iken; yönetim kontrolleri verimlilik sağlamak için entegre edilen süreçler ve sistemlerdir. Yönetim kontrolleri ne denli sıkı ise hile ortamının yaratılması o denli zor olmaktadır. Kültür ise işletmenin benimsediği kuralları ve yıllar itibariyle benimsediği yaklaşımları ifade etmektedir (Free, 2015).

2008-ABC Modeli: Ramamoorti tarafından 2008 yılında hile analizi ve sınıflandırılmasında kullanılmak için ABC Modeli geliştirilmiştir. A harfi hile yapanların kişisel özelliklerini ifade ederken; B harfi grup halinde gerçekleştirilen hilelerin dinamiklerini; C harfi ise hileli davranışlara yol açan toplumsal faktörleri temsil etmektedir (Vassiljev ve Alver, 2016). Bir başka deyişle A hileye yol açan çekirdek unsurları gösterirken, B olayın boyutlarını biraz daha geniş ele almaktadır. C'de ise çember çok daha geniştir.

2009-Hile Beşgeni: Marks (2009) çalışmasında hile üçgeninin ortaya atıldığı 1950'li yıllardaki işletmelerin özellikleri ile 2000'li yıllardaki işletmelerin özelliklerinin karşılaştırmıştır. İşletmelerin ve buldukları çevrenin çok daha karmaşık bir hal aldığı gözlemlenmiş ve hile üçgeni unsurlarının günümüzde hile eyleminin nedenlerini açıklamada yetersiz kaldığını savunarak beş unsura sahip hile beşgeni modelini ortaya atmıştır. Şekil 5'te görüleceği üzere hile beşgenine hile üçgeninde yer alan teşvik/baskı, fırsat ve meşrulaştırma unsurlarına ek olarak iki unsur daha eklenmiştir. Bunlar beceri ve kibirdir. Beceri, hileli davranışta bulunma eğiliminde olan kişinin işletmenin iç kontrol sistemini kendi lehine çevirebilme ve hileyi gerçekleştirebilme yeteneğini ifade etmektedir. Kibir ise hileli davranışta bulunma eğiliminde olan kişinin kendini

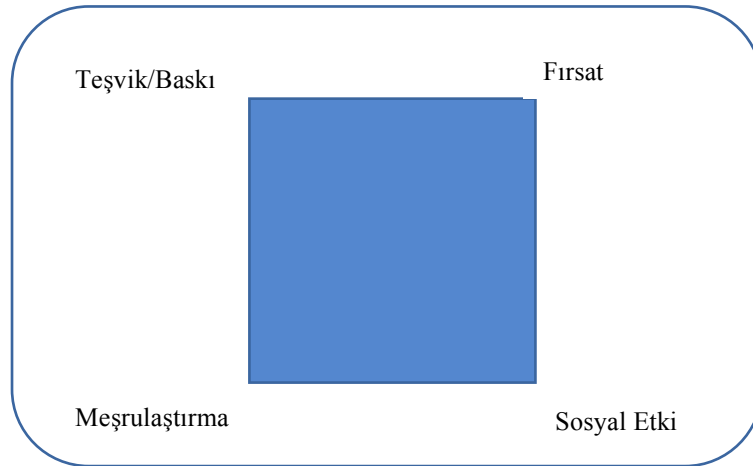
diğerlerinden üstün görerek yapacağı faaliyetin gerçekleştirilebilir olduğuna inanması ve *ben yapıyorsam doğrudur* yaklaşımında olmasıdır.

Şekil 5. Hile Beşgeni

Kaynak: Marks, 2009.

2010-Hile Karesi: Bressler ve Bressler ile aynı isim 2010 yılında Cieslewicz tarafından da kullanılmıştır. Cieslewicz'in hile karesinde, Şekil 6'da görüldüğü üzere hile üçgeninin boyutlarına ek olarak sosyal etki kavramı eklenmiştir (Free, 2015). Cieslewicz hileli davranışlarda bulunulmasında toplumun da çok etkili olduğunu savunmakta ve sosyal etkinin hilenin gerçekleşmesinde büyük önemine olduğunu inanmaktadır.

Şekil 6. Cieslewicz'in Hile Karesi Kaynak: Free 2015.

2012-M-I-C-E: 2012 yılında Dorminey, Fleming, Kranacher ve Riley hilenin oluşmasına neden olduğunu düşündükleri dört kavramın baş harflerini kullanarak M-I-C-E yaklaşımını geliştirmişlerdir. Buna göre M parayı (Money), I ideolojiyi (Ideology), C zorlamayı (Coercion), E egoyu (Ego) ifade etmektedir (Dorminey ve

diğerleri, 2012). Dorminey ve diğerlerine (2012) göre para ve ego hileli davranışlara en sık yol açan unsurlar arasında yer almaktadır. Kişi fazladan para kazanabilme durumu ile karşı karşıya kaldığında hileli davranışa daha sıcak bakar hale gelmektedir. Aynı şekilde yüksek egoya sahip kişilerin egoları çoğu zaman ahlak görüşlerinin önüne geçebilmekte ve bu da onları hileye yönlendirmektedir. Buradaki ego kişinin kendisini mükemmel görmesinden kaynaklanmaktadır. İdeoloji ise hileli davranışta bulunma potansiyeli olan bireyin inandığı fikirleri ve değerleri ifade etmektedir. Zorlama ise üst yönetimin çalışanlar üzerinde kurdukları baskılarıdır. Bu doğrultuda çalışanlar hileye yönelebilmektedir (Dorminey ve diğerleri, 2012).

2013-Hile Ölçeği: Mackevicius ve Giriunas 2013 yılında “hile ölçeği” kavramını yeniden ortaya atmışlardır. Çalışmalarında hile ölçeğinin dört ögesini dürtüler, koşullar, olasılıklar ve farkında olma şeklinde sıralamışlardır. Dürtü genellikle hırs ve aniden meydana gelen finansal zorluklar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Hileye yol açan dürtülere örnek olarak bireysel borçlar, ülkedeki ekonomik dengesizlik, iş tatminsizliği, yüksek hırs, mevcut işini kaybetme korkusu, alkol ve zararlı madde bağımlılığı, sağlık problemleri, maaştan hoşnutsuzluk, kıskançlık gösterilebilir. Hile ölçeğinin ikinci ögesi olan koşulları, hile riskini oluşturan unsurlar şeklinde ifade etmek mümkündür. Hileye yol açan koşullara örnek olarak küreselleşme, ülkeler arasındaki hızlı sermaye akışı³ ve artan rekabet gösterilebilir. Mackevicius ve Giriunas (2013) hile riskini arttıran önemli koşulları yedi başlık altında toplamıştır. Bunlar:

1. Şirket yöneticilerinin dürüstlüğü, yetkinliği ve eylem tarzına ilişkin koşullar: Etkin denetim kurulunun bulunmaması, çalışma disiplininin olmaması, yöneticilerin sürekli yüksek riskli işlere girme eğiliminde olmaları, düzensiz yönetim sisteminin olması vb.
2. Şirket çalışanlarına ilişkin koşullar: Çalışanlar arasındaki olumsuz ilişkiler, çalışanların izne ayrılmasına izin verilmemesi, çalışanların önemli işlerden izole edilmeye çalışılması, çalışanların kişisel problemleri, çalışanların yasal haklarının göz ardı edilmesi vb.
3. Şirketin örgüt yapısına ilişkin koşullar: Güvenlik sisteminin yetersiz olması, şirket departmanları arasındaki bilgi akışının yetersiz olması, departman sayısının gereğinden fazla ya da az olması vb.
4. Şirketin finansal durumu ve faaliyet sonuçlarına ilişkin koşullar: Ödeme gücünün zayıf olması, kısa ve uzun vadeli yükümlülüklerde meydana gelen hızlı artış, yüksek işletme kayıpları, yetersiz işletme sermayesi, nakit akışlarındaki gerileme, karlılığının olması gerekenin çok altına düşmesi vb.
5. Şirketin örgütsel ve endüstriyel faaliyetlerine ilişkin koşullar: Yakın zamanda kökten değişim yaşanacak alanlara gereksiz yere yatırım yapılması, bir veya az sayıda ürüne-tedarikçiye-müşteriye bağımlılık, danışmanlık-avukatlık gibi dışarıdan alınan hizmetlere gereğinden fazla yapılan ödemeler vb.

³ Örneğin Panama Belgeleri, uluslararası para transferleri ve uluslararası vergi planlaması imkanlarının hileye ne şekilde zemin hazırladığını ortaya koymaktadır. Söz konusu belgelerde ifşa edilen offshore tüzel kişiliklerin bilgileri vergi cennetleri şirketlerinde isimleri gizlenen asıl sahiplerin büyük bir bölümünün birçok ülkede hükümet yetkilisi olduğunu göstermektedir. Bu açıdan sahibin gizlenmesindeki amaçlardan biri vergiden kaçınma olduğu kadar, görevi kötüye kullanarak rüşvet ve yolsuzlukların perdelenmesidir (Gökten ve Karabudak, 2017).

6. Şirketin muhasebesi, denetimi ve iç kontrol sistemine ilişkin koşullar: Şirketin muhasebe politikalarında yapılan sık değişiklikler, veri yetersizliği, bağımsız denetimin yapılmaması, iç denetim kontrollerinin zayıf olması vb.
7. Dış koşullar: Ülkedeki istikrarsız ekonomik ve siyasi durum, mevzuattaki eksiklikler, döviz kurlarındaki dalgalanmalar, vergi sistemindeki değişiklikler, faiz oranlarındaki değişiklikler, yüksek enflasyon oranları, yüksek işsizlik oranları vb.

Hile ölçeğinin üçüncü ögesi olasılıklardır. Olasılıklar hileli eylemde bulunma niyetinde olan kişinin bunu gerçekleştirmesi için sağlanan imkanlardır. Son öge olan fakında olma unsuru ise, Bressler ve Bressler'in 2007 yılında ortaya attıkları hile karesi modelinde olduğu gibi bireyin mevcut durumu kabullenme düzeyidir.

3. Değerlendirme

Hile üçgeni teorisinin literatüre girdiği 1950 yılından günümüze kadar hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin çok sayıda görüş ortaya atılmıştır. Hile üçgeni teorisi, bireylerin hileli eylemlerde bulunması için uygun ortamı yaratan üç temel unsur üzerinde durmuş; teşvik/baskı, fırsat ve meşrulaştırma unsurlarının beraberce bulunması durumunda hileli eylemlerin gerçekleşme olasılığının yükseldiğine dikkat çekmiştir. Bu paradigmanın kabulü denetim ve iç kontrol sistemlerinin tasarlanmasında dayanak haline gelmiş; hileli eylemlerin önlenmesine yönelik stratejilerin oluşturulması ve uygulanmasında dikkate alınmıştır. Hiç şüphesiz ki hile üçgeni teorisinin yarattığı paradigma gerek uygulayıcılar gerekse de teorisyenler için ciddi faydalar sağlamış, ilgili literatürün ve standartların gelişmesine katkı sunmuştur. Bununla birlikte iş dünyasının ve yaşam şekillerinin hızlı değişimi hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin paradigmanın da değişmesini zaruri hale getirmiştir. Özellikle 1990'lar sonrasında yaşanan büyük ölçekli skandallar hileli eylemlerin neden olduğu yüksek maliyetleri gözler önüne sermiştir. Bu nedenle hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin odağın çalışanlardan yöneticilere ve işletme ortamında bireysel davranışlara doğru kaydığını söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, hilenin büyüğü ciddi ölçekte toplumsal zararlara neden olabilmekte ve bu tür hileli eylemlerin yapılışında yönetici ve/veya sahiplerin başrolde oldukları görülmekte; ayrıca hilenin nedenlerinde davranışların önemi artmaktadır. Hile ölçeği ve hile küpü bireyin hileli davranışa yaklaşımını ön plana çıkartan görüşlerdir.

2004 yılında ortaya atılan hile elması modeli, hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin paradigma değişimini yansıtmaktadır. Hile üçgeni modeli unsurları korunmuş ve dördüncü bir unsur olarak kabiliyet eklenmiştir. Kabiliyet unsuru bünyesinde hem yöneticilerin hileli eylemlerde bulunmak için taşıdığı yetkinliği hem de davranışsal özellikleri içermektedir. Hiç şüphesiz ki, etik davranış göstermeyen yöneticiler tarafından yapılacak hileli eylemlerinin henüz vuku bulmadan önüne geçilebilmesi için günümüzdeki iç kontrol sistemleri yetersiz kalmaktadır.

Davranışsal özelliklerin hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin olarak kuramsal çerçeve içerisine dahil edilme çabası hile karesi, ABC modeli, hile beşgeni ve M-I-C-E'nin temel uğraşı olarak değerlendirilmektedir. Kibir, farkında olma, sosyal etki gibi kavramlar içerisinde yer bulan davranışsal tanımlamalar psikoloji ve sosyoloji alanlarının hileli eylemlerin önlenmesine ilişkin olarak göz ardı edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Ne var ki, söz konusu davranışsal hususlar, insan doğası gereği bünyelerinde taşıdıkları karmaşıklık nedeniyle özellikle denetim ve iç kontrol alanında genel kabul edilir bir paradigma değişimi yaratamamışlardır. Nitekim Mackevicius ve

Giriunas'ın hile ölçeği dikkate alındığında, hilenin nedenlerinin ne denli geniş bir çerçeve içerisinde değerlendirilebileceği kolaylıkla anlaşılabilir.

Günümüz itibariyle, muhasebe denetimi ve iç kontrol özelinde, hile üçgeni teorisinin hileli eylemlerin önlenmesi çerçevesinde genel kabul görmüş paradigma olduğu ve bu paradigmanın hile elması modeliyle değişime uğradığı ifade edilebilir. Bununla birlikte Bağımsız Denetim Standartları'nda hile elması yerine hile üçgeninin yer bulması henüz paradigma dönüşümünün gerçekleşmediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, hile elması modeli hile üçgeni teorisinin yerini almamıştır. Paradigma değişiminin dönüşüme uğramamasının nedenlerinin başında mevcut denetim teknikleri ve kurumsal yönetim metodolojilerinin uyumsuzluğu gösterilebilir. Çünkü hileli eylemlerde odak noktasının çalışanlardan yöneticilere veya sahiplere kaydırılması, çalışanlar üzerine yoğunlaşan iç kontrol ve denetim uygulamalarının yeniden gözden geçirilmesini, geliştirilmesini ve adaptasyonunu gerekli kılacaktır. Hiç şüphesiz ki mevcut altyapı bu tür bir dönüşüme hazır değildir.

Kaynakça

- Abdullahi, R., Mansor, N., Nuhu, M. S. (2015). "Fraud triangle theory and fraud diamond theory: Understanding the convergent and divergent for future research", *European Journal of Business and Management*, Vol. 7, No:28, 30-37.
- ACFE. (2018). Report to the Nations. 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse. <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2018).
- Adams, R. (2010). "Prevent, protect, pursue – A paradigm for preventing fraud", *Computer Fraud & Security*, July (7), 5-11.
- Albrecht, W., Albrecht, C., Albrecht, C. (2006). *Fraud Examination*. 2. Baskı. Thomson South-Western.
- Bayraklı, H. H., Erkan, M., Elitaş, C. (2012). *Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Capelli, D., Moore, A., Trzeciak, R. (2012). *The CERT Guide to Insider Threats: How to Prevent, Detect, and Respond to Information Technology Crimes (Theft, Sabotage, Fraud)*, Pearson Education Inc.
- Chen, K. Y. ve Elder, R. J. (2007). *Fraud Risk Factors and the Likelihood of Fraudulent Financial Reporting: Evidence from Statement on Auditing Standards No:43 in Taiwan*. Working Paper.
- Coderre, D. (2009). *Computer – Aided Fraud Prevention and Detection: A Step-by-Step Guide*. John Wiley & Sons.
- Corporate Accounting Scandals. (2018). *The 10 Worst Corporate Accounting Scandals of All Time*, <http://www.accounting-degree.org/scandals/>, (Erişim Tarihi: 18 Haziran 2018).
- Cressey, D. R. (1950). "The criminal violation of financial trust", *American Sociological Review*, 15 (6), 738-743.
- Dorminey, J., Fleming, A., Kranacher, M. ve Riley, R. A. (2012). "The evolution of fraud theory". *Issues in Accounting Education*. 27 (2), 555-579.

- Free, C. (2015). "Looking through the fraud triangle: A review and call for new directions", *Meditari Accountancy Research*, 23 (2), 175-196.
- Gökten, S. ve Karabudak, Ç.Ö. (2017). "Uluslararası vergi planlaması: Türkiye'nin merkez olarak kullanıldığı bir vaka çalışması", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19 (2), 547-566.
- Kaval, H. (2005). *Muhasebe Denetimi*. Gazi Kitabevi. Ankara.
- KPMG. (2016). *Global Profiles of the Fraudster: Technology Enables and Weak Control Fuel Fraud*.
<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/profiles-of-the-fraudster.pdf> , (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2018).
- Kranacher, M., Riley, R. ve Wells, J. (2010). *Forensic Accounting and Fraud Examination*. 1. Baskı, John Wiley&Sons.
- Krummeck, S. (2000). "The role of ethics in fraud prevention: A practitioner's perspective", *Business Ethics: A European Review*, 9 (4), 268-272.
- Mackevicius, J. ve Giriunas, L. (2013). "Transformational research of the fraud triangle", *Ekonomika*, 92 (4), 150-163.
- Marks, J. (2009). *Playing Offense in a High-Risk Environment*. Crowe Horwath. New York.
- Vassiljev, T. (2016). "Concept and periodisation of fraud models: Theoretical review", 5th International Conference on Accounting, Auditing, and Taxation. Atlantis Press.
- Wells, J. (2011). *Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection*, John Wiley and Sons Publishing.
- Wilhelm, W. K. (2004). "The fraud management lifecycle theory: A holistic approach to fraud management", *Journal of Economic Crime Management*, 2 (2), 1-38.
- Wolfe, D. T. ve Hermanson, D. R. (2004). "The fraud diamond: Considering the four elements of fraud", *CPA Journal*, 74 (12), 38-42.

Paradigm Shifts in Causes of Fraudulent Actions: Triangle, Diamond and The Others

Pınar OKAN GÖKTEN

Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Ankara, Turkey
orcid.org/0000-0003-2037-0087
pinar.okan@hotmail.com

Extensive Summary

Introduction

Identifying the factors cause fraudulent actions is an intensely debated issue and it has an extensive intellectual pedigree. It is fair to say that fraud triangle theory is the primary paradigm on causes of fraudulent actions in the accounting literature. Due to the changing business world and lifestyle, in the following years, from 1950 to the present, many different views emerged. Although some of these have caused paradigm shifts, we cannot talk about conversion. In this study fraud triangle theory and following models are comparatively examined and it is concluded that the focus on the causes of fraudulent actions has shifted from employees to executives and researchers are more concentrated on behavioural characteristics. In addition, fraud diamond model is considered to be the approach that created the paradigm shift for the causes of fraudulent actions.

From past to present, the costs of fraudulent actions and the negative effects of them on society gradually increase. 1998 Waste Management Scandal, 2001 Enron Scandal, 2002 WorldCom and Tyco Scandals, 2003 Healthsouth and Freddie Mac Scandals, 2005 American Insurance Group Scandal, 2008 Lehman Brothers and Bernie Madoff Scandals, 2009 Saytam Scandal (Corporate Accounting Scandals, 2018) are some of the large-scale fraudulent actions we have recently encountered. Also, fraudulent transactions are taken place in several organizations such as FIFA, Olympus, GlaxoSmithKline, Siemens, and HealthSouth. Increases in the fraudulent actions have gradually increased the importance of the concepts of control and internal control throughout this process.

It is beneficial to prevent frauds causing problems that cannot be easily eliminated by both businesses and society before they occur. Because the cost incurred in case of fraudulent action will be much higher than the cost incurred in order to avoid the fraudulent action. Because of the large costs incurred as a result of fraudulent actions, researchers and practitioners focus on preventing the emergence of fraud (Wilhelm, 2004; Krummeck, 2000; Coderre, 2009; Adams, 2010; Capelli ve diğerleri, 2012).

In order to prevent fraud; it is necessary to identify the fraud generating factors and prevent the presence of factors that may cause fraudulent actions. In this respect, along with ethical behavior, the elimination of the fraudulent factors or the reduction of

their effects will maximize the benefit of the efforts made in the name of preventing the frailty. In order to avoid high cost frauds, it has been tried to determine the reasons that lead individuals to fraudulent activities. A number of paradigms have been developed for this purpose.

1. Pioneer Paradigm: Theory of Fraud Triangle

The paradigm that both mentioned in literature mostly and is included in the independent audit standards is the fraud triangle theory developed by American sociologist Donald Cressey in 1950. The basis of fraud triangle is the acceptance that there is a basic reason in people's all behaviors. Fraud triangle has three factors; incentive/pressure, opportunity, rationalization.

Incentive/pressure are the motivating factors for the fraudulent activities. These include financial problems of the person, drink-gambling-substance addiction, desire to take revenge from the boss, premium to be paid, wage increase, and greed. Opportunity is the emergence of the appropriate situation for fraud. Employees create an environment where they can perform fraudulent actions by exploring the weaker parts of the organizational system. Rationalization is the action of convincing herself/himself that what actually cheater does is not so wrong. By behaving like that the cheater comforts herself/himself before the fraudulent action starts. In other words, the person is trying to justify his fraudulent action by finding various excuses (Kranacher ve diğerleri, 2010).

2. Paradigm Exchanges: Chronological Order

Numerous models have been developed that generate paradigm shifts following the theory of fraud triangle, which theoretically framed the reasons leading to fraudulent behaviors. These are mentioned below:

- 1984 - Albrecht, Howe, Romney – “Fraud Scale”
- 1990 - Doost – “Fraud Cube”
- 2004 - Wolfe, Hermanson – “Fraud Diamond”
- 2007 - Bressler, Bressler – “Fraud Square”
- 2007 - Free, Macintosh, Stein – “Organizational Fraud Triangle”
- 2008 - Ramamoorti – “ABC Model”
- 2009 - Marks – “Fraud Pentagon”
- 2010 - Cieslewicz – “Fraud Square”
- 2012 - Dorminey, Fleming, Kranacher, Riley – “M-I-C-E”
- 2013 - Mackevicius, Giriunas – “Fraud Scale”

3. Assessment

Numerous views on the causes of fraudulent acts from the 1950s, when the fraud triangle theory entered the literature, have been put forward. As of today, it can be expressed that the fraud triangle is a generally accepted paradigm in the framework of the prevention of fraudulent actions and that this paradigm has been changed by the

fraud diamond model. However, in the Independent Auditing Standards, the place of fraud triangle instead of fraud diamond shows that paradigm transformation has not yet occurred. In other words, fraud diamond model has not yet fully taken the place of the fraud triangle theory. At the beginning of the reason for not undergoing the transformation of the paradigm shift is the incompatibility of existing audit techniques and corporate governance methodologies. Because, in fraudulent actions, shifting the focus point from the employees to the managers or to the owners will require the re-examination, development and adaptation of the internal control and audit practices that focus on the employees. Undoubtedly, the existing infrastructure is not ready for such a transformation.